

Joaquim Folch i Torres, un llibre i un viatge

ART. Un llibre sobre un seu viatge per Europa, l'any 1913, complementa els actes dedicats a l'historiador i museòleg, en ocasió del cinquantenari de la seva mort.

SUSANNA PORTELL

Del setembre ençà, un seguit d'actes han anat recordant la figura de l'historiador, crític d'art, museòleg, pintor i escriptor Joaquim Folch i Torres (1886-1963), mort ara fa cinquanta anys. S'han celebrat en espais emblemàtics de la seva geografia personal, com l'Institut d'Estudis Catalans, el Museu Nacional d'Art de Catalunya o la que havia estat la seva casa, a l'Escala. Han anat acompanyats per l'edició d'un documental a càrrec d'Albert Bonet, la celebració de concerts amb poemes seus musicats pel Quartet Argent, i la presentació de dues publicacions, *Llibre de viatge* (1913-1914) i *Recopilació de textos referits a ceràmica*. Resten, encara, tres cites, que tindran lloc aquest desembre. La primera, el dia 10 a Sitges, en què es recordarà el seu paper fonamental en l'obertura del museu del Cau Ferrat, el 1933. Dos actes més, l'un el dia 11 al Museu Can Tinturé d'Esplugues de Llobregat i l'altre el dia 20 a l'IEC, posaran punt i final al programa desplegat per la Fundació Folch i Torres i la Comissió de Commemoracions de la Generalitat de Catalunya, amb Mercè Vidal i Marta Montmany com a comissàries.

Avui, més enllà de reivindicar el deute enorme que tenen la museografia, la història de l'art i la crítica del nostre país amb Joaquim Folch i Torres, volem enfocar la nostra mirada en la recopilació i edició d'una sèrie d'articles que escriví mentre viatjava per Europa, els últims mesos de 1913 i els

primers de 1914. Fou una experiència que marcà un abans i un després en la seva vida, com molt bé estudia la seva biògrafa Mercè Vidal, en l'assaig introductori del *Llibre de viatge*. El volum és un nou regal sorgit de GRACMON, el Grup de Recerca en Història de l'Art i del Disseny Contemporanis de la Universitat de Barcelona.

A Folch i Torres, treballador incansable, li devem rigor, anàlisi, mètode, amplitud de mires, esperit crític, sentit d'estat, compromís, i una agilitat d'acció que el portà a salvar, per dues vegades, el nostre patrimoni. Sense la seva feina, no podríem entendre ni els Museus que tenim avui, ni la contemplació excepcional del romànic al

MNAC. La seva actuació evità que, l'any 1919, les pintures romàniques del Pirineu correguessin la mateixa sort que les de Santa Maria de Mur i anessin a parar a l'estranger. Feia un any que Folch era al capdavant de la Secció d'Art Medieval i Modern del Museu de Barcelona. El 1920 va accedir al càrrec de director dels museus d'Art i Arqueologia, i a la Junta de Museus, de la qual també n'era secretari, hi deixà una empremta inesborrable. Durant la Dictadura, va ser destituït del càrrec. El 1930 hi va tornar, i quatre anys més tard es va inaugurar el Museu d'Art de Catalunya com a museu d'art medieval de referència mundial, mentre es posaven els fonaments del Museu d'Arts

Decoratives al Palau de Pedralbes i del futur Museu de Música. Després, en esclatar la Guerra Civil, va vetllar pel trasllat dels tresors dels museus cap a França, sense separar-se'n ni un moment. Fou processat com a autor del delictes «*de auxilio a la rebelión armada*» per la seva defensa del patrimoni i se'l sotmeté a un Judici Sumaríssim. Se'l condemnà a dotze anys i un dia de reclusió temporal, pena commutada per la de tres anys de presó menor. No pogué dirigir cap més museu.

L'escriptura li serví de refugi, amb el paisatge de l'Escala com a fons. També enlllestí estudis que segueixen citant-se com a referència, com el volum de «*Monumenta Cataloniae*» dedicat a *La pintura romànica sobre fusta* (1956), *L'Art Català* (1957-1961) i la monografia sobre Fortuny, per qui sentia una gran admiració. Deu anys més tard recuperaria una plataforma des d'on fer una mirada al passat cultural; també per parlar i sensibilitzar del patrimoni. Seria a *Destino*, on va escriure fins a la seva mort, el 1963, uns articles que permeten copsar, en tota la seva dimensió, el deute que tenim amb ell, per la gestió del patrimoni que va fer, per la teoria i pedagogia que transmeté, per l'orientació estètica del Noucentisme que vertebrà en la crítica exercida, no només a «*La Pàgina Artística*» de *La Veu de Catalunya* (1909-1920; 1927-1930), sinó també a *Vell i Nou* —de la qual fou director—, *La Revista o Gasetta de les Arts*, i per l'enorme llegat que va deixar en la divulgació dels Museus d'Art i la historiografia, en especial de l'art medieval i la ceràmica.

Llibre de viatge [1913-1914]. Joaquim Folch i Torres emprèn un viatge per Europa a principis de setembre de 1913, becat per la Junta para la Ampliación de Estudios, del Ministeri d'Instrucció Pública i de Belles Arts. Té, com a objectiu, conèixer directament l'estudi i organització dels museus d'art de les principals ciutats europees. Les impressions viscudes les trasllada a «*La Pàgina Artística*» de *La Veu de Catalunya* —que havia creat amb el crític i historiador de l'art Raimon Casellas i que dirigia des de la mort d'aquest el 1910— i més tard, a la revista vilanovina *Themis*. Avui, gràcies a la recopilació i estu-

di que n'ha fet Mercè Vidal, les podem llegir com un conjunt, sota el títol *Llibre de viatge*, nom amb què s'havia anunciat a *Themis*, però que no veié la llum, en deixar-se de publicar la revista el 1916.

Són dies de tardor i d'hivern, dies curts que deixen llargues estones per enyorar-se, pensar en el país i escriu-

«No en sabem més, perquè el poc que hem fet ho hem hagut de fer abandonats de vosaltres. Davant del que comença, davant la noble empresa de donar a Catalunya la glòria del seu art, han de callar aquells que sols han sigut capaços de donar-li la misèria actual»

re articles «arrecerat en l'escalforeta d'un raconet d'hotel». Sol, a la cambra, en la quietud de la nit de qualsevol ciutat, reviu les impressions viscudes del dia, analitza com és un poble, perquè concep la cambra d'hotel com «la nació en confidència amb el viatger». Són sis mesos de viatge per França, Anglaterra, Bèlgica, Holanda, Alemanya, Àustria, Hongria, Suïssa i Itàlia. Un parèntesi que obre després d'uns anys intensos de feina i d'haver accedit, el 1912, per concurs-oposició, al Museu d'Art i d'Arqueologia de Barcelona. El seu compromís amb la Biblioteca del museu, que des de fa poc porta el seu nom, serà decisiu.

Folch i Torres comença el viatge, amb un record per al llibre de Joaquim Torres-Garcia, *Notes sobre Art*, que acaba de sortir de la impremta Masó, en aquella casa gironina que l'arquitecte Rafael Masó i la seva estimada Esperança Bru havien anat construint, mentre comentaven, per via epistolar, els articles de Folch i Torres a «*La Pàgina Artística*». També, per a Masó, el viatge —en el seu cas, de nuvis, a Alemanya, i un any abans que el de Folch— havia estat determinant.

Una notícia trasbalsa Folch i Torres, en ple viatge. Esclata la polèmica pels frescos de Joaquim Torres-Garcia, al Saló de Sant Jordi, del Palau de la Generalitat. Se'n dol i alhora proclama tota la feina que hi ha per davant. Es mostra entusiasta, esperançat, també, en una força alimentada per la tristesa de les crítiques adreçades al pintor, a qui dóna tot el seu suport. Folch i Torres es col·loca en el grup dels innominats, dels que han hagut de dibuixar en unes golfes, a falta d'escoles, sense el prestigi dels anys i sense les medalles que tenen els qui volen cobrir de calç el fresc de Torres-Garcia. Els diu, a tots aquests: «No en sabem més, perquè el poc que hem fet ho hem hagut de fer abandonats de vosaltres. Davant del que comença, davant la noble empresa de donar a Catalunya la glòria del seu art, han de callar aquells que sols han sigut capaços de donar-li la misèria actual.»

Dels anglesos n'admira la capacitat per estimar la casa i n'extreu una lliçó: tota bellesa, tot art prové d'un estat social perfecte, de trobar-se bé sent el que és, «de ser anglesa perquè és d'Anglaterra, com arribarem a això nosaltres el dia que compreguem que tota perfecció ha de sortir de nosaltres, tot afinament i refinament ha de ser fet damunt de coses nostres, tota millora ha de ser exaltació del nostre català íntim, no del 'nostre artista' enamorat de les perfeccions forànies.» Visita el director de la revista *The Studio*, de cara a escriure sobre l'art popular de Catalunya. D'entrada, li costa fer-li entendre la seva intenció de no fer un número d'Espanya; també li avança que no hi haurà fotografies amb vestits llampants ni robes de pagès brodades. El que vol és difondre les construccions rurals i els seus interiors. Folch es mostrarà crític, molt, amb les exposicions d'Art Popular que visita al Saló de Tardor, a París, o a l'exposició de l'«Ideal Home», a Londres. Les veu com a tristos aparadors de les misèries bàrbares enmig de l'exotisme de les grans capitals europees i fa una crida a un nou art civil basat en l'estudi rigorós de les nostres masies. A Londres admira l'exposició dels vells mestres espanyols a les Grafton Galleries i es lamenta que un gran nombre

d'obres hagin emigrat d'Espanya per engrossir les col·leccions públiques i privades d'Europa i Amèrica del Nord. A Itàlia visita els principals centres d'art tèxtil, un estudi a partir del qual remodelarà, en tornar, la secció d'Art Tèxtil del Museu.

A voltes, algunes línies deixen anar la vessant més poètica de Folch i Torres. Bruges és una ciutat tan especial, tan màgica, sobre la qual s'han escrit tantes impressions, i tan belles, que prefereix entregar-se a la «degustació» de la seva harmonia; a París, denuncia la moda orientalista que veu escampada arreu; a Versalles, s'atura davant l'excel·lència del jardí. Aquí, lluny del soroll de París s'adreça a Xènius: «Compte, mesura, dèieu davant les gràcies de Teresa la nostra Ben Plantada i, així ho voldria fer jo, perquè en veritat no sé què em passa d'ençà que veig les grans coses de l'art que tant he desitjat veure, que sempre pressento que a Catalunya hi ha encara en el fons de totes les nostres virtuts, pasta per a fer coses millors, substàncies que cal colar, en el sedàs de totes les depuracions.» Meravellat davant els prats i jardins de França, reivindica, per a nosaltres, la rehabilitació del xiprer i del raig de la font. Els dedica, a cadascun, un article. Una tempesta de neu el sorprèn a Nüremberg i li revela el per què de l'arquitectura de teulades negres i agressives. Els miradors el captiven i els cerca entre les imatges de postals que s'ofereixen al visitant. No se'n surt: prefereixen mostrar les eines de turment que guarda el castell. El cap d'any el passa a Viena. L'article que escriu, tenyit d'enyorança, es converteix en un

deliciós passeig pels rellotges europeus que marcaran el canvi d'any. És el moment per proclamar el repte que té aquesta nova generació que ha combatut la crítica abocada als frescos de Torres-Garcia. I per imaginar, també, una «Escola d'Oficis ben catalana, ben nacionalista», on «hi hagués el laboratori d'estudi i anàlisi de les formes nacionals, on farien la dissecció dels reculls gràfics fets en les excursions de masia en masia, de temple en temple, de poble en poble, de casa en casa».

Un dels articles més poètics arrenca en un racó de l'hotel on s'allotja. És capvespre. Ens parla del paisatge humit, de la boira i del gòtic del nord «que és fet de randes». D'aquí passa a recordar el paisatge de Catalunya, eixut, amb comes rodones i femenines, vinyes, garrofers, oliveres i aquell mar blau. No hi falta, tampoc, la masia, «amb arcades i xiprers i tarongers al voltant». No sap entendre com, al tren, hi hagi gent que prefereixi llegir. «El paisatge és sempre una cosa dolça de mirar, i anant de camí he passades totes les hores de tren badant enfora, amb el mateix interès que si mirés una d'aquelles coses d'art o d'arquitectura a les que se sol donar més importància.»

L'Escala i la poesia. Molts anys després, als 1950, l'imaginem a l'Escala, on a més de contemplar la riquesa de blaus que vessa en un dels seus poemes dedicat a Josep Mompou, escriu un llibre sobre els dibuixos de la seva amiga Víctor Català.¹ «A les tardes d'estiu tot passejant és bo d'anar cap Empúries pel camí melanconiós de les dunes que passa entre pinedes i tamarius i

baladres en flor. A les dunes hi creixen uns lliris petits que fan olor d'assutzena; i entre l'olor dels lliris i la sentor dels pins i de la mar, doneu un cop d'ull a les ruïnes que es perfilen desdentedes a contrallum del rosa de ponent. I a les olors que hem dit, s'hi afegeix una alenada de perfum d'història.» En un moment donat, Folch i Torres s'atura en els records d'infant,

entre els quals s'encresta la irresistible temptació del paper blanc que atreia la meua imaginació dibuixadora i literària, com atrau un abisme. Jardí de floracions miraculoses, on l'escriptor hi arrengrera les lletres en rosaris de paraules que diuen somnis i perfilen idees; on l'artista hi grafia les línies misterioses contingents de les imatges captades pels ulls i elaborades per l'esperit. Ni artista ni escriptor, no puc oblidar la frisança que sentia en rebre el *cuadernillo* nou de paper de barba que em portava el pare per a entretenir una convalescència d'infant, fent dibuixos, assegudet entre coixins al llit; ni el full de paper *cànon* que anant a Llotja compràvem a la botiga d'en Teixidó, del carrer de Regomir, tan blanc i vellutós; ni el dependent, vell filòsof de cara emblanqueïda, que ens el venia, i abans de cargolar-lo cada vegada ens deïa, mirant-se'l amb amorosa recança: «Té noi, que mai no serà tan bonic com és ara». ■

NOTES

1. Joaquim Folch i Torres, *Els dibuixos de Víctor Català*, Barcelona: Josep Porter Editor, 1955.